

renler olduğu gibi batı veya doğu İran lehçelerinden birini oluşturduğunu söyleyenler de vardır. Eski Arap kaynaklarına göre Derî güneybatıda Medâin şehirlerinde konuşulmaktaydı. Arap istilasından sonra Medâin'den kuzeye kaçan Sâsânî Hükümdarı Yazdicerd'in Merv'de bıraktığı kalabalık halk bu dili etrafa yaymıştır. Bu kayıtlara göre yüksek düzeyde Arap devlet adamlarının kaldığı Merv'de bu dil hem Arap hem de başka lehçelerde konuşan İranlılar tarafından benimsenmiştir. Derî'nin İran'ın doğusunda olduğu ve buradan diğer birçok bölgenin dili haline geldiği de ileri sürülmektedir. Ancak her iki görüşün de eksik yanları vardır. Zira yapısına bakılarak Derî'nin daha önceleri oluşmuş olduğu söylenebilir. Nitekim bu dil Sâsânîler'in son dönemiyle ondan önceki Aşkanîyan dönemindeki dillerin karışımından ibaret görülmektedir ve her iki dönemde de saray dili özelliklerine rastlanmaktadır. Bu özellik Arap fethinden sonraki dönemde İran'da teşekkül eden Tâhîrîler, Saffârîler ve Sâmânîler devletlerinde de korunmuş, saray ve çevresinin dili olarak şiir ve nesirde kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâ-tî*, "derî" md.; Dihhudâ, *Luğatnâme*, "derî" md.; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 490; Makdisî, *Ah-senü't-tekâşim*, s. 335; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 19; E. Berthels, "Persidskiy Dari Tad-žikskiy", *Sovetskaya Etnografya*, IV, Moskva 1950, s. 55-66; a.mlf. — Ahmed Ateş, "İran", *İA*, V/2, s. 1042; R. N. Frye, "Die Wiedergebude Persiens um die Jahrtausend Wende", *Isl.*, XXXV (1960), s. 42; a.mlf., "Dari", *El²* (İng.), II, 142; Cl. Huart, "Derî", *IA*, III, 542.

TAHSİN YAZICI

DER'İYE

(bk. DİR'İYE).

DERKÂVİYYE

(الدرقاوية)

Şazeliyye tarikatının
Ebû Hâmid Mevlâ el-Arabî
ed-Derkâvî'ye
(ö. 1239/1823)
nisbet edilen bir kolu.

XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarında Fas ve Cezayir'de büyük bir yaygınlık kazanan bu tarikatın ilk kurucusu, bir İdrîsî şerif olan Ali b. Abdurrahman el-Cemâl'dir. Gençliğinde Fas Sultanı Mevlâ İsmâil'in vefatından son-

ra oğlu Sultan Muhammed'in hizmetine giren Ali b. Abdurrahman, yeni sultanın İdrîsî şeriflere kötü muamele etmesi üzerine Tunus'a gitti ve orada Şeyh Ebû Abdullah Cessûs ile tanıştı. Daha sonra Şazeli şeyhlerinden Ebû'l-Mehâmid Sîdî el-Arabî el-Endelüsî'ye intisap etti. On altı yıl hizmetinde bulunduğu şeyhinin ölümü üzerine onun makamına geçti. Fas'ta bir zâviye yaptırarak burada irşadla meşgul oldu. 100 yılı aşkın bir hayat sürdükten sonra 1194'te (1780) vefat eden Ali b. Abdurrahman'ın en meşhur halifesi, tarikata adını veren Mevlâ el-Arabî ed-Derkâvî'dir. Şeyhi öldüğünde otuz yaşlarında olan Derkâvî tarikatın başına geçince mensupları kısa sürede büyük bir artış gösterdi. Tarikat âdâb ve erkânını tarif ve tesbit ederek müridler arasında birliği sağladı ve bundan sonra tarikat kendi adıyla anılmaya başladı.

Derkâviyye tarikatının intisap âdâbı şöyledir: Şeyh müridin elini tutarak Nahl sûresinin 91. âyetini okur ve sabah akşam 100'er defa, "Eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehü lâ şerike leh, lehül-mülkü ve lehül'-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" sözleriyle zikretmesini söyler. İntisap töreni toplu ve cehrî zikirle sona erer. Müridlere tavsiye edilen hususlar arasında raks eşliğinde ferdî veya toplu olarak zikretmek, açlığa katlanmak, şehvî arzulara oruç tutarak hâkim olmak, makam ve mevki sahibi kişilerden uzak durmak ve takvâ sahibi kişilerle birlikte bulunmak gibi esaslar sayılabilir. Derkâvî dervişleri Hz. Mûsâ'yı taklit ederek asâ kullanır, boyunlarına iri taneli tesbih geçirerek dolaşırlar. Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e benzemek için eski elbiseler giydiklerinden kendilerine "ebû derbâle" de denilmiştir.

Tarikata ait ilk tekke bizzat Derkâvî tarafından Bû Berîd bölgesinde kurulmuştur. Tekkelerin yerleri tesbit edilerek devlet merkezine uzak olan bölgelerin seçilmesine özellikle dikkat edilmiştir.

Derkâviyye tarikatı mensupları Fas ve Cezayir'in siyasi tarihiyle ilgili etkin roller oynamışlardır. Şeyh Derkâvî'nin başlangıçta Fas Sultanı Süleyman el-Mevlâ ile arası çok iyi olmasına rağmen tarikat hızla gelişerek Fas sarayında bile yaygınlık kazanınca sultanın tavrı değişmiş ve şeyh tutuklanmıştı. Derkâvîler Osmanlı hâkimiyetine karşı olumsuz tavır almışlar ve Türk beyleriyle mücadeleye girişmişler, aynı tavrı Fransız işgalinden sonra onlara karşı da göstermişlerdir.

Derkâviyye'nin kolları ve kurucuları şunlardır: Bûzîdiyye (kurucusu Muhammed b. Ahmed el-Bûzîdî [ö. 1229/1814]); Bedeviyye (kurucusu Ahmed el-Bedevî [ö. 1310/1892], Bedevî'nin halifesi Ahmed el-Hâşimî tarafından geliştirilmiştir); Gummâriyye (kurucusu Ahmed b. Abdülmü'min); Harrâkiyye (kurucusu Abdullah b. Muhammed el-Harrâk [ö. 1261/1845]); Kettâniyye (kurucusu Muhammed b. Abdülvâhid el-Kettânî); Bû Azzâviyye (kurucusu Muhammed b. Ahmed el-Tayyib el-Bû Azzâvî [ö. 1914]); Mehâciyye (Kaddûriyye, kurucusu Sîdî Bû Azzâ el-Mehâcî); Aleviyye (kurucusu Ahmed el-Alevî [ö. 1934]); Medeniyye (kurucusu Muhammed Hamza el-Medenî [ö. 1846]). Hicaz'da yaygınlık kazanan bu son kol Rahmâniyye (kurucusu Muhammed b. Mes'ûd b. Abdurrahman [ö. 1295/1878]) ve Yeşrûtiyye (kurucusu Ali Nûreddin el-Yeşrûtî [ö. 1308/1891]) adlı iki şubeye ayrılmıştır.

Louis Rinn XIX. yüzyıl sonlarında Cezayir, Oran ve Konstantin bölgelerinde otuz iki Derkâvî zâviyesi bulunduğunu ve mensuplarının sayısının 15.000'e yakın olduğunu söyler. Cezayir'deki Derkâvîler'in sayısı hakkında aynı rakamı tekrar eden R. Le Tourneau Fas'ta da 1939 yılında 34.000 kadar Derkâviyye mensubu bulunduğunu bildirmektedir.

Derkâviyye tarikatı Aleviyye kolu vasıtasıyla bugün de faaliyetini sürdürmekte olup bu kolun Avrupa'da da birçok mensubu bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Derkâvî, *Resâ'il*, Fas 1318; a.e.: *Letters of Sufi Master* (trc. T. Burckhardt), London 1986; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Algiers 1884, s. 231-264; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikşâ*, Kahire 1312, IV, 140; Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, Fas 1316, I, 176, 267, 358; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 111-133; Âmir en-Neccâr, *eş-Turuku's-sûfiyye fi Mısr*, Kahire 1983, s. 236; T. Burckhardt, "Extracts from the Letters of Shaikh al-'Arabî ad-Darqâwî", *Studies in Comparative Religion*, I (1967), s. 13-21; R. Le Tourneau, "Darkâwa", *El²* (İng.), II, 160; *DML*, IX, 198.

MUHAMMED EL-CELYEND

DERKENAR

(درکنار)

Osmanlı bürokrasisinde
idari bir işlemin adı
ve bir belge türü.

Farsça olan der-kenâr sözlükte "kenara veya alta yazılmış yazı, not, esas metne göre çıkma" anlamına gelir. Osmanlı bürokrasisinde resmî yazışmalar-

da, mazhar, arzuhal, arz gibi evrakın üst, yan veya alt taraflarında o işle ilgili olarak daha önce yapılmış muameleleri, bir kaydı, bir şerhi, görgüyü, idarî, hukukî, malî bir durumu ihtiva eden açıklayıcı ve tamamlayıcı yazıya bu ad verilir.

Gerek Dîvân-ı Hümâyûn gerekse maliye kalemlerinde bir meselenin evveliyatı, geçmişteki muameleleri, şartları, verilmiş fermanı varsa ve buna ihtiyaç duyuluyorsa ilgili kalem defterlerinden "derkenar ettirilme" gerekirdi. Bunun için evrakın kenarına "mahallinden derkenar oluna", "kaydı kaleminden derkenar", "başmuhasebeden derkenar", "maliyeden verilen ferman derkenar oluna", "Cizye Kalemi'nden şurûtu derkenar oluna", "Haslar Kalemi'nden derkenar" gibi ifadeler yazılırdı. İlgili kalemden çıkarılan derkenar, genellikle belgenin sağ üst köşesine daha ince bir yazıyla yazılır, çok defa istenen sûret aynen kaydedilirdi. Bu derkenar, yapılacak yeni muamele için hukukî, idarî veya malî açıdan esas alınırdı. Bu şekilde kayıtlarla olayların bir belge üzerinden bazan on bazan yirmi yıl öncesine kadar takibi mümkün olurdu. XIX. yüzyılda arzuhal-lerin üzerine devlet dairelerinde yazılarak verilen resmî cevaba da derkenar denirdi. Öte yandan XIX. yüzyılda sadâret yazışmalarında verilen bir emri veya alınan bir kararı tamamlayıcı mahiyette olmak üzere ayrı bir kâğıda yazılan yazı da "kenar" olarak adlandırılmıştır. Bu tür ek yazıların yazıldığı kâğıdın üstünde "kenar" ibaresi yer alırdı.

Ayrıca çeşitli tarihî, edebî ve dinî kitaplarda unutulmuş veya izahına ihtiyaç duyulan ibareler asıl metnin yan tarafına yazılır ve bu da genellikle derkenar ifadesiyle belirtilirdi. Sayfa kenarındaki bu ifadeler bazan uzar, yan, arka ve ön sayfalara da geçebilirdi. Genellikle müellif nüshalarının tesbitinde bu gibi kenar notları belirleyici olmaktadır. Müellif, eserinin ilk müsveddesi üzerindeki çalışmalarında tamamlayıcı hususlar veya eksik gördüğü kısımlarla ilgili notları derkenar şeklinde çıkarır, daha sonra istinsah edildiğinde veya beyaza çekildiğinde derkenar notları metin içerisine alınırdı. Bu çalışmalar müellifin ikinci, üçüncü telif safhalarını yansıması bakımından mühimdir (meselâ bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1914).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1914; Bekir Kütükoğlu, *Kâtib Çelebi Fezlekesinin Kaynakları*, İstanbul 1974, s. 13-14; Asparouch Velkov, "Les notes complémentaires dans les documents financiers ottomans", *Turcica*, XI, Paris 1979, s. 37-77; Pakalın, I, 427; Mithat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 75.

ATILLA ÇETİN

DERMENGHEM, Emile

(1892-1971)

Fransız şarkiyatçısı.

H. Peygamber'in hayatını yazan Batılı ilim adamlarının en iyi niyetlilerinden biri olarak kabul edilir. Uzun müddet Kuzey Afrika'da bulunmuş, bir süre de Cezayir Kütüphanesi'nin müdürlüğünü yapmıştır.

Eserleri. Dermenghem'in önemli eserlerinden bazıları şunlardır: 1. *La Vie de Mahomet* (Paris 1929, 1950, 1979). En tanınmış eseridir. Arap âleminde, Muhammed Hüseyin Heykel'in *es-Siyâse* gazetesinin ilâvelerindeki tenkit ve yorumlarından sonra dikkatleri çeken kitap, Reşat Nuri Güntekin tarafından *Muhammed'in Hayatı* ismiyle Türkçe'ye (İstanbul 1935), Âdil Zuaytir tarafından *Hayâtü Muhammed* adıyla Arapça'ya (Kahire 1945, 1949) çevrilmiştir. Erken devir İslâmî rivayetlerin yanında en son araştırmalardan da faydalanarak eserini yazdığını belirten Dermenghem, İslâmiyet ve Hristiyanlığı ele aldığı IX. bölümde her iki din arasında Âdem, İbîs, geçmiş peygamberler, melekler, mesîh, deccâl, dirilme, âhiret, hesap, ceza ve mükâfat gibi konularda yakın benzerlikler bulunduğu dikkat çekerek İslâm'ın Hristiyanlık'tan alınmış olduğunu iddia etmiş, insaf sahibi şarkiyatçılardan biri sayılmakla birlikte o da birçok Batılı müellifin saplandığı hataya düşmüştür. H. Peygamber'in, çevresinde bulunan hristiyanlarla görüşüğünü, onların fikir ve bilgilerinden faydalandığını ileri süren yazar, İslâmiyet'teki Allah kavramı ve âkidesinin muhtemelen Suriye yahut Mekte hristiyanlarından alındığını söylemekte, her fırsatta Hristiyanlığın İslâm'dan üstün olduğunu ve çeşitli yönlerden onu etkilediğini ispatlamaya çalışmaktadır. Diğer taraftan İslâmiyet'in, H. İsa'nın çarmıha gerilmediği yolundaki görüşünü de (bk. en-Nisâ 4/157) Hristiyanlığa uymadığı için hoş karşılamamakta ve konu ile ilgili âyetlerin eksik olabileceği

ihhtimalini dahi söz konusu etmekten çekinmemektedir. 2. *Vies des saints musulmans* (Paris 1942, 1981). Müslüman velilerinin biyografileriyle ilgili olan kitapta İbrâhim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Bîşr el-Hâfî, Serî es-Sakatî, Yahyâ b. Muâz er-Râzî, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Bekir Şiblî gibi şahsiyetlerin yanı sıra daha sonraki devirlerde Kuzey Afrika'da yetişen Sîdî Ebû Medyen, Sîdî Ebû'l-Abbas ve Hırrâfî gibi velilerin hayatından bahsedilmektedir. 3. *Mahomet et la tradition islamique* (Paris 1955, 1975). H. Peygamber'in hayatı, faaliyetleri, İslâm geleneği, savaşlar, fetihler, ibadetler ve mezhepler gibi konuların işlendiği eser J. M. Watt tarafından *Muhammad and the Islamic Tradition* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (New York - London 1958). 4. *Contes fassis, Nouveaux contes fassis* (Paris 1926, 1928, 1983). Muhammed el-Fâsî ile birlikte yazdığı bu kitaplarda Fas'ta yaygın olan hikâyeler konu edilmektedir. 5. *Le Culte des saints dans l'Islam Maghrebin* (Paris 1954, 1982). Kuzey Afrika'da müslüman velilere gösterilen saygı anlatılmaktadır. 6. *Contes kabyles* (Paris 1945). Fas'ta Kabiliye bölgesine ait hikâyeleri ihtiva eder. 7. *Les Plus beaux textes arabes* (Paris 1951, 1980; eserlerinin geniş bir listesi için bk. Akiki, I, 297-298).

BİBLİYOGRAFYA :

Stoddard, *Hâzîrû'l-Âlemî'l-İslâmî*, I, 43-104; Necib el-Akiki, *el-Müstesrikûn*, Kahire 1964, I, 297-298; Muhammed Abdülfettâh Uleyyân, *Aḍvâ' ale'l-istiṣrâk*, Küveyt 1400/1980, s. 102-112; "Dermenghem, Emile", *Le Grand Robert des noms propres*, Paris 1987, II, 869-870.

MUSTAFA ÖZ

DERNE

(درنة)

Libya'nın kuzeydoğusunda
Akdeniz kıyısında şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Berka bölgesinde Bingazi'den sonra ikinci önemli yerleşim merkezi olup Cebeliahdar'ın doğu yamaçlarında, Vâdî nehrinin etrafında ve bu su kaynağı sayesinde limon, portakal, muz, nar, hurma ağaçları ve çeşitli sebzelerin bolca yetiştirildiği aynı adlı verimli ovada yer alır. İlkçağ'larda Dernis adıyla bir Grek kolonisi olarak kurulan şehir Ptolemaioslar devrinde gelişti ve milâttan önce 96'da Romalılar'ın eline geçti. Bizanslılar zamanında ise piskoposluk merkezi haline geldi.